

SNÍVAM, TEDA SOM : K AUTORSKEJ POETIKE EVY LUKY

(EVA LUKA – *DIABLOŇ*: 2005, *HAVRANJEL*: 2011)

Eva Urbanová

Katedra slovenského jazyka a literatúry FHV UMB v Banskej Bystrici

2.1.27 slovenský jazyk a literatúra, 3. ročník, denná forma štúdia

eva.urbanova@umb.sk

Školiteľka: **prof. PhDr. Kristína Krnová, CSc. (kristina.krnova@umb.sk)**

Kľúčové slová

snový svet, reálny (pozemský) svet, binárne opozície, podvedomie

Key words

dreamy world, real world, binary oppositions, subconscious

Keď čítame poéziu, uvedomujeme si, že hoci nás lyrické „ja“ akokoľvek presvedča o svojej totožnosti s autorom či autorkou textu, predsa len ide v prvom rade o fikčný svet, o ktorom môžeme nanajvýš uvažovať ako o určitom odkaze na realitu, výseku skutočnosti a pod. Poézia Evy Luky je však v danom kontexte dvojstupňová – okrem fikčného sveta lyrickej hrdinky odkazujúceho na ten reálny nám ponúka ďalší svet, ešte „fikčnejší“, ktorý sa vyhraňuje prostredníctvom sna a je s poetickým odrazom reálneho sveta vo vzájomnom kontraste (dialógu). Práve sen predstavuje v danom prípade princíp, ktorý môžeme jednak charakterizovať ako východisko tvorivého procesu, ale aj ako motív, výstavbový prvok, na základe ktorého by sme mohli poéziu Evy Luky ohraničiť akosi schémou začínajúcou sa snívaním a končiacou prebudením lyrickeho subjektu. Takýto postup autorka realizovala už v zbierke *Divosestra* (1999) a neskôr oveľa výraznejšie v zbierkach *Diabloň* (2005) a *Havranjel* (2011), ktorých významové prepojenie naznačuje aj ich grafická spriaznenosť (autorom ilustrácie na obálke je Michael Sowa).

Už názvy zbierok však signalizujú istú rozhraničenosť oscilujúcu medzi dvomi pólmi, medzi reálnym a fantastickým, pozemským a nadpozemským a pod. V zbierke nájdeme niekoľko zrejmych kontrastov, ktoré sa týkajú práve existencie lyrickej hrdinky na pomedzí reálneho (1) a snového sveta. Vstup do snového sveta je vždy zrejmy, je nám jasné, že lyrický subjekt opúšťa realitu, sníva. Najčastejšie sa báseň explicitne začína slovami „vo sne“, „navštívila ma v sne“, „znova ma vo

sne“, „prisnil si sa mi“ alebo daný fakt dodatočne vyplynie z kontextu.

Fromm (1999) pripomína, že „ve spánku se probouzíme do jiné formy existence. [...] Ale ať hrajeme ve snu jakoukoli roli, jsme my autorem, je to náš sen, my jsme vynalezli děj“ (s. 12). Od reálneho sveta sa snový svet výrazne odlišuje, a to už základným, časovým parametrom. Druhý svet v poézii Evy Luky je bezčasový, je zbavený temporality, tak ako v mýte či rozprávke je ahistorický, ale často výrazne cyklický, niekedy až kruto cyklický. Čítame ako „každú noc“ (Luka, 2005, s. 62) hrdinku navštevuje *Havranjel*, ako „každý deň jedávam chlieb, plný hrôzy“ (Luka, 2011, s. 22), ako prichádza *kentaur* „bez času, bez vôle čakať“ (Luka, 2005, s. 26). Podobne je to s priestorom, v ktorom sa lyrický subjekt nachádza. Na jednej strane vnímame reálny svet, predovšetkým cez odkazy na mimotextovú realitu, ako napr. v „cestopisných“ básňach dotýkajúcich sa konkrétnych reálií (sopky *Aso*, *Rotebura*, jazera *Biwa* a pod.). Tieto sú však v kontraste s miestami napr. domova postavy *Jošiko*, ktorá „býva za vrcholom môjho ťaživého sna“ (Luka, 2005, s. 60), alebo s „mliečno-zubou krajinou“ (Luka, 2011, s. 26) a s neznámymi ostrovmi a jaskyňami, do ktorých sa vo sne hrdinka dostáva. Aj v básni, ktorá navádza na konkrétnu reáliu (realitu) ako spomínané *Rotenburo*, sa napokon objaví iný, neočakávaný svet slúžiaci na vypovedanie stavu lyrickeho subjektu. Podobne je to aj s prírodnými motívmi, ktoré kontrastujú s ľudským (umelo vytvoreným) svetom. Veci z reálneho (pozemského) sveta, napr.

„pilulka“, „panelákové byty“, „stanica“, „fotoalbum“, „textové správy“ a iné, fungujú podobne ako spomínané reálie, a teda strácajú svoju intertextualitu a sú vťahované do druhého sveta, kde slúžia na bližšie vypovedanie stavu lyrického subjektu alebo kontrastujú s prvkami primárne animálnej či fytoogénnej povahy ako v básni *Mechanická bábka I.*, *Mechanická bábka II.*

Taktiež postavy pochádzajú prevažne z prírodnej sféry a následne aj láska, ktorá sa v tomto svete realizuje, je výrazne naturálna. Milčák upozorňuje, že „aj Eva Luka vychádza zo špecificky uchopenej ženskosti, ktorá v sebe integruje vrstvy mýtckej a archetypálnej pamäti...“ (2010, s. 86) a ďalej pokračuje: „... akoby sa ženskosť pri vyvažovaní maskulinnosti musela prejavíť niečím iným, animálnym, rozhodujúcim, expresívnejším, krčovitým“ (Milčák, 2010, s. 88). Lyrická hrdinka často túži ovládať mužský subjekt, spútava ho temnými silami, ako napr. v básni *Kirké* či *Líška*. Na mnohých miestach nájdeme ženský subjekt túžiaci výlučne po telesnej láske, vo sne sníva svoje „pratelesné, vaginálne sny“ (Luka, 2005, s. 74), kontakt s druhým subjektom je primárne naturálny, bez lásky, čo sa v snovom svete pretavuje do obrazov ako: „pohladil si ma po slizkej dlani“ (Luka, 2005, s. 32), „neprináša nič, okrem slizkého, / rozličné pachute ponúkajúceho spánku“ (Luka, 2011, s. 62), „pozerá sa, / neznesiteľne do mňa zahryznutý“, „voniasť stiahnutou králičou kožou; krvou“ (Luka, 2011, s. 19) a v reálnom svete lyrickej hrdinky zase do priznania sa k „chorobnej neschopnosti ľúbiť“ (Luka, 2011, s. 32).

Lyrická hrdinka sa v druhom (snovom) svete dokonca premieňa, známky metamorfózy akoby naznačovali, že musí prejsť zmenou, nemôže do druhého sveta vstúpiť v čisto ľudskej podobe. Tento proces je najpodrobnejšie zachytený v básni *Kentaur*, keď ju iný subjekt akoby „nakazí“ svojím svetom a ona sa „vráti pomätená, bez vôle / čakať, bez času“ (Luka, 2005, s. 27) a ako dôkaz preberá jeho úkon, začne „omotávať zvnútra dom / temnými slinami“ (Luka, 2005, s. 27). Na iných miestach sú to len fragmenty, ozveny premien, je len nenápadnou „krevetkou bielobokou“ (Luka, 2005, s. 32), „tuleňou ženou“ (Luka, 2011, s. 37), „zmodrenou ružou“ (Luka, 2005, s. 53),

„mločicou“ či „žabokrku ženou“ (Luka, 2005, s. 56) a pod. V súvislosti s premenami pripomeňme Frommove tvrdenie, že v sne „já jsme“ je tím jediným systémom, ke kterému se vztahují naše myšlenky a pocity“ (1999, s. 32). Rovnako tak v poézii Evy Luky sú všetky snové podoby len vyjadrením „druhého ja“, pokusom o priblíženie sa k nemu.

„Dvojsvetový“ je aj spôsob komunikácie lyrického subjektu. V reálnom svete sa lyrická hrdinka priznáva k svojej „lingvistickej skepse“ (Luka, 2005, s. 14), ale vo svete otvárajúcom sa prostredníctvom sna rozumie zvieratám, „prihovára sa“ rybám (Luka, 2005, s. 11), ustelie si vedľa *Havranjela* (Luka, 2005, s. 62), svojho partnera „ovoniava“ (Luka, 2005, s. 35) a pod. Najzreteľnejší kontrast čítame v básni s príznačným názvom *Jazver*, v ktorej z jej snového „ja“ ostali len „zdrapy mojej noci, tela, rúk / a múch, ktoré zomreli na prestieradle“ (Luka, 2005, s. 76). Už nerozumie svojmu druhému „ja“: „Jazver mi niečo hovorí, ale / ja ho už nepočujem, neviem, kým je, / a prečo prichádza k útržkom / toho, čo bývalo mnou“ (Luka, 2005, s. 76). Podobne ako keď sa zobudíme a nevieme už to, čo sme ovládali vo sne: „Jako kdybychom ve spánku pronikali do obrovského rezervoáru zkušenosti a paměti, o jejichž existenci za dne nevíme“ (Fromm, 1999, s. 13). V danom prípade ide až o akúsi archetypálnu pamäť vynárajúcu sa cez sen, cez ozveny podvedomia.

Výrazný symbol vody v poézii Evy Luky tiež rozhraničuje dva svety, v prvom svete nachádzame zrkadlo ako trpkú pripomienku reality (asociujeme frázu „nastavenie zrkadla“, odraz skutočnosti), v druhom (fantastickom) svete je namiesto zrkadla studňa, jazero, prameň a pod. Bachelard hovorí, že „zrkadla jsou předměty příliš umělé“ (1997, s. 31). V reálnom svete lyrickej hrdinky je zrkadlo potvrdením, že sa naozaj zobudila, čaká ju tu kruté zrkadlo, ktoré len odráža presnú kópiu, len nápodoba vody, jej umelá, ľudská forma. Na jednom mieste čítame poznámku o „agresii zrkadla“ (Luka, 2005, s. 76), inde lyrický subjekt nastavuje „svoje neúprosné zrkadlo“ (Luka, 2011, s. 63) a pod. Bachelard (1997) ďalej tvrdí, že treba dospieť „od zrkadla k studnici“ (s. 67), čo je v danom prípade vhodná metafora cesty lyrickej hrdinky, ktorá tiež ide od presného (reálneho), a teda aj povrchného odrazu, do vnútra, hlboko do

podvedomia či pravedomia. V príznačne nazvanej básni *Sen* k nej stúpajú „*drobné žiale*“ až „*zo dna mora*“ (Luka, 2005, s. 28), čo môžeme interpretovať práve ako podvedomie („... minulosť našej duše je hlboká voda“ (Bacherald, 1997, s. 67)). Podobne môžeme vnímať miesta, ktoré navštevuje (príznačný je topos izolácie), máme na mysli opustené ostrovy, tmavé lesy, veže, vnútorné ulity a jaskyne, ide až do najhlbších zákutí svojej duše, na dno svojich spomienok či skôr praspomienok.

Voda slúži aj ako prechod medzi dvomi svetmi, je hranicou (medzi vstupom a výstupom z druhého sveta). Lyrický subjekt sa prebúdzá: „*moje celistvé ranné telo / sa zvrhne z uschnutých / snových škrupín, vystúpi / z vody*“ (Luka, 2005, s. 12). Na mnohých miestach sa voda spája so smrťou alebo ju evokuje, napr. „*Napustím si vaňu, / pomaly, ako keď do hrobu...*“ (Luka, 2005, s. 62), „*lekná sa ako závoje / utopených neviest / hojdajú na hladine*“ (Luka, 2005, s. 54) a iné. Preto aj akt „snívania“ je často pripodobňovaný k umieraniu („*mŕtva ako spánok*“ (Luka, 2005, s. 29)). Hranica dvoch svetov je tenká a návrat nie vždy možný, resp. úplný. Záhrobné motívy naznačujú, že lyrická hrdinka musí akoby čiastočne umrieť, vzdať sa niečoho (rácia, matérie), aby sa dostala do iného sveta, a teda aj bližšie k sebe (k duši). Musí pochovať veľa vecí, smútkov, bolesti. V súvislosti s vodou konštatuje Bacherald (1997), že: „Jenom hmota môže v sebe pojmout toľko dojmu a pocitu“ (s. 64). Mohli by sme povedať, že je vlastne akýmsi mediátorom. Podobne ako v mýte, aj tu sú binárne opozície vždy pozitívne alebo negatívne, ale mediátor ich dokáže „zjemňovať“, nahrádzať opozície menej výraznými opozíciami, tým, že dokáže na seba viazať obe funkcie, aj negatívnu, aj pozitívnu, hoci je primárne viac na jednej strane. (2) Častejšie sa voda spája so smrťou, vtedy je „*neprehliadnuteľná a dutá*“, „*nezrkadlí nič*“ (Luka, 2005, s. 54), je „*striechnucou studňou*“ (Luka, 2011, s. 52), „*sívou vodou, / prázdnotou*“ (Luka, 2011, s. 45), ale inokedy konotuje pokoj, poznanie, úkryt, možnosť očistenia sa (napr. *Rotenburo, Hiroko Mori II*).

Je zrejmé, že oba svety spája lyrický subjekt, ktorý akoby žije dvojité život. V podstate ide o klasický motív sna ako druhého života

(známy aj z príbehu čínskeho filozofa Čuang-C' o sne a motýľovi). Aj tu snový svet plnohodnotne konkuruje tomu reálnemu, odohráva sa tam láska, lyrická hrdinka v ňom má svojho partnera, nenarodené deti, za ktorými sa v reálnom svete modlí (napr. „*Dievčatko, utopené v noci, je tu so mnou, / dýcha mi do sna svoje nepostrehnuteľné / bleducké želania*“ (Luka, 2005, s. 40), alebo inde úplne explicitne: „*Vo sne sa rodia deti, [...] vo sne sú sliny a bozky a slimák, / bonbón a pijatika, cudzie slová*“ (Luka, 2005, s. 64)). Niekedy sa oba svety spoja, ako v naturalistickej báni *Mäso*, kde je najprv opis rozdvojenia tela od duše, aby napokon vo vzácnej chvíli došlo k spojeniu: „*Iba niekedy sa telo preberie / a má právo zúčastniť sa tanca. Objíma sa s mäsom / ako brat, stratené dvojča, žltok oddelený / od bielka. Vtedy zaznejú svadobné zvony / a duša sa okúpe v radosť, ktorá znamená bytie*“ (Luka, 2011, s. 34).

Spojenie dvoch svetov môžeme vnímať aj cez detskú logiku, ktorá sa v textoch nachádza. Zdá sa, že ono detské je ešte cestou, kde sa tieto dva svety stretávajú, cez deti a ako deti sme ešte stále náchylní uveriť vo fantastično. Takéto fragmenty nachádzame roztrúsené v niektorých básňach viac, inde menej, najvýraznejšie v *Hiroko Mori*, kde záverečná strofa pripomína detskú pieseň, riekanku – „*Hiroko Mori, povedz, kto si, / a kto to ďalej vyžradí / nech onemie*“ (Luka, 2005, s. 14), inde niektoré verše pripomínajúce tajné zaklínadlá, formulky či varovania: „... *nechci sa na ne pozrieť, ujdí*“ (Luka, 2005, s. 36) alebo „*Kto do nej vojde, ostane / bez hlavy*“ (Luka, 2005, s. 16) a pod. V podobnom kontexte možno čítať aj hravosť zastúpenú v slovtvorbe, novotvary sú typických znakom poetiky Evy Luky.

Posledným „krokom“ je vystúpenie zo snového sveta, ktorý prichádza v podobe dôsledku, resp. dôkazu o návšteve druhého sveta – lyrická hrdinka si donesie „suvení“, väčšinou je to bolesť, niekedy jemná a nepatrná, „*ako pri zranení: ako keď kráse / stále niečo chýba*“ (Luka, 2005, s. 11), neskôr (v zbierke *Havranjel*) bolesť narástla: je „*neuveriteľnou bolesťou z prebudenia*“ (Luka, 2011, s. 74) a na popud *Svetloplacha* sa prebúdzá „*vyhladovaná / ako rozdrážený upír*“ (Luka, 2011, s. 69). Dôkaz aj v podobe

„stopy“ po „druhom ja“ sa pohybuje od nepatrného, rozprávkového znamenia akým je „opríchnuté sivé pierko“ (Luka, 2005, s. 63), ktoré *Havranjel* zanecháva na posteli, až po ich spoločné „bezzubé čierne dieťa“ (Luka, 2011, s. 20), ktoré v sebe nosí.

Nazeranie do podvedomia prostredníctvom sna je aj v poézii Evy Luky spôsobom, akým sa lyrická hrdinka vyrovnáva s prítomnosťou, minulosťou, budúcnosťou (realitou). „Noc čo noc“ ju trápia „fantazmagórie“ (Luka, 2011, s. 19), „drásavé sny“, ktorým už nechce „čeliť“ (Luka, 2011, s. 11). Akoby si do iného sveta

chodila vybojovať nárok žiť ďalej plnohodnotným životom v reálnom svete. Tieto dva svety teda nemožno od seba oddeliť, jeden dopĺňa druhý, ako binárne opozície aj ony fungujú na princípe odlišnosti a podobnosti, pretože len vzťahom môže vznikáť význam. Lyrický subjekt sa tak aj za cenu zrieknutia sa ľudského vydáva na cestu k samotnej (pra)podstate svojho ja. Návrtný motív sna v poézii (a v literatúre vôbec) sa aj v prípade Evy Luky javí ako ešte stále účinný spôsob tvorby „pravej“ (autentickej), a zároveň aj čitateľsky úspešnej poézie.

Poznámky

(1) Reálnym svetom budeme v danom kontexte myslieť fikčný svet lyrickej hrdinky odkazujúci na mimotextovú realitu.

(2) K mediátorovi a binárnym opozíciám pozri napríklad: ZALA, Boris. 1996. *Skrytý svet významov*. Bratislava : Iris, 1996. 203 s. ISBN 80-88778-18-2

Literatúra

BACHERALD, Gaston. 1997. *Voda a sny : Esej o obraznosti hmoty*. Praha : Mladá fronta, 1997. 233 s. ISBN 80-204-0638-7

FROMM, Erich. 1999. *Mýtus, sen a rituál*. Praha : Aurora, 1999. 223 s. ISBN 80-85974-70-3

LUKA, Eva. 2005. *Diabloň*. Trnava : Edition Ryba, 2005. 80 s. ISBN 80-969151-4-2

LUKA, Eva. 2011. *Havranjel*. Trnava : Edition Ryba, 2010. 80 s. ISBN 978-80-89250-09-7

MILČÁK, Marián. 2011. *Mýtus a báseň (7 úvah o poézii)*. Levoča : Modrý Peter, 2010. 110 s. ISBN 978-80-85515-93-0

ZALA, Boris. 1996. *Skrytý svet významov*. Bratislava : Iris, 1996. 203 s. ISBN 80-88778-18-2

Summary

This review discusses about two worlds in the poetry of Eva Luka, especially in collections *Havranjel* (2011) and *Diabloň* (2009). We distinguish two worlds according to binary oppositions “real” (earthly) versus “fantastic” (daemonic): dreamy world and world of fiction which references to real world. The lyrical subject (she) is moving between these worlds. As a line of dreamy world we can recognize an important motive of the water. The lyrical subject is changing into varied forms (mostly animal forms), as if she has to partly die, she gives up part of herself, she can go into this dreamy world only after that and that is a way how to gain the subconscious. We verify, that both of these worlds “live” in a symbiosis, they need each other. It seems that a dream, like a building-element of poetic text, is still the way how to write an authentically and successful poetry which is also interesting for reading public.